

Σωφρονισμός παιδιών με άσκηση σωματικής βίαςⁱ

ΑΝΤΩΝΗΣ Δ. ΜΑΓΓΑΝΑΣ

ΟΜΟΤΙΜΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΑΝΩΤΑΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΚΑΝΑΔΑ

Υπόθεση: Canadian Foundation for Children, Youth and the Law v. Canada (Sol. Gen.). Απόφαση της 30ης Ιανουαρίου 2004ⁱⁱ

Προσβολή της συνταγματικότητας του άρθρου 43 Καν. Ποιν. Κώδ.ⁱⁱⁱ που επιτρέπει στους γονείς και τους δασκάλους τη χρήση σωματικής βίας για το σωφρονισμό των παιδιών.

Το ίδρυμα για την προστασία των ανηλίκων στον Καναδά προσβάλλει το άρθρο 43 Καν. Ποιν. Κώδ. ως αντισυνταγματικό. Το Ανώτατο Δικαστήριο αποφαινεται ότι η διάταξη είναι συνταγματική όταν η χρήση ελαφριάς βίας γίνεται κατά τρόπο έλλογο και για το σωφρονισμό του παιδιού.

1. Ιστορικό

Το ίδρυμα του Καναδά «παιδιά, νεότητα και Δίκαιο» προσέβαλλε ενώπιον των δικαστηρίων τη συνταγματικότητα του άρθρου 43 Καν. Ποιν. Κώδ., το οποίο προβλέπει ότι κάθε γονέας, δάσκαλος ή όποιος έχει ένα παιδί στην φροντίδα του μπορεί να χρησιμοποιήσει βία με τρόπο λογικό για να σωφρονίσει το παιδί.

Τόσο το πρωτοβάθμιο δικαστήριο, όσο και το Εφετείο αλλά και το Ανώτατο Δικαστήριο του Καναδά απέρριψαν τους ισχυρισμούς του Ιδρύματος περί αντισυνταγματικότητας.

Τα επιχειρήματα του Ιδρύματος συνίσταντο στο ότι το άρθρο 43 παραβιάζει:

α) το άρθρο 7 του Καναδικού Χάρτη των δικαιωμάτων (Συντάγματος) καθ' όσον δεν προσφέρει επαρκή δικονομική προστασία στα παιδιά ούτε προασπίζει τα συμφέροντά τους όντας, ταυτόχρονα, ασαφές και έχοντας πολύ ευρύ πεδίο εφαρμογής

β) το άρθρο 12 του Χάρτη καθ' όσον συνιστά μία ποινή ή ένα μέτρο σκληρό και άηθες για τα παιδιά, και

γ) το άρθρο 15(1) του Χάρτη, καθ' όσον δεν προστατεύει τα παιδιά από τη σωματική βία με τον ίδιο τρόπο όπως προστατεύει τους ενήλικους.

Στο Ανώτατο Δικαστήριο όπου κατέληξε η υπόθεση η επικεφαλής δικαστής McLachlin συνέταξε την απόφαση για την πλειοψηφία των 6 δικαστικών. Από την απόφαση επιλέξαμε τα σημεία που παρουσιάζουν ειδικότερο ενδιαφέρον.

2. Σκεπτικό

Όσον αφορά το θέμα του υπέρτατου συμφέροντος του παιδιού η δικαστής εκτιμά ότι ναι μεν αποτελεί μία σημαντική παράμετρο που πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν, δεν συνιστά όμως, μία αρχή της ουσιαστικής δικαιοσύνης. Δεν αποτελεί, δηλαδή, μία αναγκαία

ⁱ Πηγή: Α., Μαγγανάς (2004). *Το Εγκληματικό φαινόμενο στην πράξη*, Αθήνα: εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, <https://www.nb.org/greek/to-egklimatiko-fainomeno-stin-praxi.html>

ⁱⁱ Πηγή: [2004] Rapports de le Cour Supreme du Canada, σελ. 4.

ⁱⁱⁱ Διατάξεις: άρθρο 43 Καν. Ποιν. Κώδ., άρθρο 7 του Χάρτη Δικαιωμάτων του Καναδά.

προϋπόθεση για τη λειτουργία της δικαιοσύνης. Στην περίπτωση που μας απασχολεί μπορεί να υπάρχουν άλλες προτεραιότητες που θα προτιμηθούν. Για παράδειγμα κάποιος που κρίθηκε ένοχος ενός εγκλήματος μπορεί να καταδικασθεί σε ποινή φυλάκιση ακόμη και αν η ποινή αυτή δεν συνάδει προς το υπέρτατο συμφέρον του παιδιού του. Επομένως, αν και η παράμετρος αυτή είναι σημαντική δεν είναι ούτε πρωταρχική ούτε θεμελιώδης ώστε να θεωρηθεί μία αρχή της ουσιαστικής δικαιοσύνης.

Όσον αφορά το επιχείρημα της ασάφειας του όρου [κατά τρόπο] έλλογο κάτω από τις συγκεκριμένες συνθήκες, η δικαστής δέχεται ότι κατ' αρχάς ένας κανόνας δικαίου πρέπει να είναι κατανοητός, τόσο για τους πολίτες όσο και για τους υπεύθυνους της εφαρμογής του ώστε να αποφευχθούν τυχόν αυθαιρεσίες και ο πολίτης να γνωρίζει αν μία συμπεριφορά επισύρει ποινικές κυρώσεις.

Αν, όμως, το άρθρο 43 Καν. Ποιν. Κώδ. προσδιορίζει με αρκετή σαφήνεια τα πρόσωπα που αφορά (πατέρας, μητέρα, δάσκαλος ή το άτομο που αντικαθιστά τους γονείς), δεν προσδιορίζει με την ίδια σαφήνεια τη συμπεριφορά που στοχεύει. Η χρήση ελαφριάς βίας πρέπει να γίνεται για να «σωφρονίσει» το παιδί και να είναι «εύλογη» κάτω από τις συγκεκριμένες συνθήκες.

Κατά πρώτον η προσφυγή στη βία πρέπει να γίνεται με σκοπό να μάθει κάτι το παιδί ή να το σωφρονίσει. Η διάταξη απαγορεύει τη χρήση βίας από θυμό ή αγανάκτηση. Δεν επιτρέπει παρά τη χρήση ελαφριάς βίας ως απάντηση σε μία συγκεκριμένη συμπεριφορά του παιδιού, την οποία στοχεύει, να ελέγξει ή να θέσει τέλος σε αυτή ή εκφράζει μία συμβολική αποδοκιμασία απέναντί της.

Κατά δεύτερον, ο σωφρονισμός πρέπει να είναι επωφελής για το παιδί πράγμα που απαιτεί τη δυνατότητα να μπορεί να πάρει κάποιο μάθημα και να υπάρξει ένα θετικό αποτέλεσμα. Η προσφυγή στη βία σε ένα παιδί κάτω των 2 ετών δεν μπορεί να σωφρονίσει, διότι το παιδί σ' αυτή την ηλικία είναι ανίκανο να αντιληφθεί τους λόγους για τους οποίους κάποιος το χτυπά.

Όσον αφορά το δεύτερο κριτήριο του έλλογου χαρακτήρα της συμπεριφοράς, το δίκαιο συχνά προσφεύγει σ' αυτό το κριτήριο για να προσδιορίσει τις «περιοχές κινδύνου» για τους πολίτες, όπως στην περίπτωση της αμέλειας (κριτήριο του λογικού ανθρώπου), στην αποτίμηση της συμπεριφοράς των αστυνομικών όταν παρεμβαίνουν (λογικά κριτήρια), στην συναίνεση στη περπτώσεις σεξουαλικής επαφής και στο αν μία, ιατρική επέμβαση θα πρέπει να επιχειρηθεί, χωρίς ωστόσο να θεωρηθεί το κριτήριο αυτό ως ασαφές.

Στην προκειμένη περίπτωση, η διάταξη του άρθρου 43 δεν καλύπτει τη χρήση βίας που μπορεί να προξενήσει βλάβη. Οι άνθρωποι πρέπει να γνωρίζουν ότι δεν μπορούν να επικαλεσθούν το άρθρο 43 στην περίπτωση που η συμπεριφορά τους μπορεί να προξενήσει σωματική βλάβη. Εξ άλλου η νομοθετική διάταξη δίνει μεγάλη σημασία στις συνθήκες κάτω από τις οποίες έγινε η χρήση βίας. Όπως είχε τονισθεί σε μία απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων, πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν το σύνολο των δεδομένων, όπως η φύση και το πλαίσιο της μεταχείρισης, η διάρκειά της, οι σωματικές και ψυχολογικές συνέπειες και ενίοτε το φύλο, η ηλικία και η κατάσταση υγείας του παιδιού.¹

Στο σημείο αυτό η δικαστής τονίζει ότι δεν πρέπει να δοθεί σημασία εκ των υστέρων στη βαρύτητα της επίμεμπτης συμπεριφοράς του παιδιού πράγμα που θα σήμαινε ότι το τιμωρούμε και όχι ότι το σωφρονίζουμε.

Η κοινωνική συναίνεση (consensus) και η μαρτυρία εμπειρογνομώνων μπορεί να μας βοηθήσει ως προς το τι είναι λογικό στις συγκεκριμένες περιστάσεις. Το ποινικό δίκαιο χρησιμοποιεί, συχνά, τον έλλογο χαρακτήρα ώστε να είναι σε θέση να παρακολουθεί την εξέλιξη των ηθών και να αποφεύγονται οι αναγκαίες προσαρμογές μέσω επανειλημμένων νομοθετικών μεταρρυθμίσεων.

Από την άλλη πλευρά, οι φύλακες ή οι δικαστές δεν έχουν δίκιο όταν εφαρμόζουν τις προσωπικές τους απόψεις για να προσδιορίσουν το λογικό χαρακτήρα. Το άρθρο 43

απαιτεί μία αντικειμενική αποτίμηση στηριγμένη στις γνώσεις που υπάρχουν και στη συγκεκριμένη κοινωνική συναίνεση.

Στο σημείο αυτό, η δικαστής McLahlin απαριθμεί τι δεν αποτελεί σωφρονισμό: α) Η χρήση βίας σε παιδιά κάτω των 2 ετών για το λόγο που προαναφέραμε, β) η χρήση βίας σε εφήβους διότι μπορεί να πυροδοτήσει μία επιθετική ή αντικοινωνική αντίδραση, γ) η σωματική τιμωρία με κάποιο αντικείμενο όπως χάρακα ή ζώνη καθόσον είναι επιβλαβής τόσο σωματικά όσο και ψυχολογικά και δ) η σωματική βία με χαστούκια ή χτυπήματα στο κεφάλι.

Εξ άλλου, με βάση την κοινωνική συναίνεση θεωρείται απαράδεκτη η σωματική τιμωρία από τους δασκάλους αν και μερικές φορές μπορούν να την χρησιμοποιήσουν για να συγκρατήσουν ένα παιδί ή να το βγάλουν από την τάξη όταν ενδείκνυται από τις περιστάσεις.

Εν κατακλείδι, το άρθρο 43 δεν επιτρέπει παρά τη χρήση ελαφριάς βίας που έχει πρόσκαιρα και ασήμαντα αποτελέσματα με σκοπό το σωφρονισμό.

Όσον αφορά το επιχείρημα της άνισης μεταχείρισης των παιδιών (άρθρο 15 του Συντάγματος) δεν μπορεί να ισχύσει. Κατ' αρχάς δεν πρέπει να συγχέεται ο όρος ίσος με τον όρο ταυτόσημος. Η επιλογή του νομοθέτη να μη ποινικοποιήσει αυτή τη συμπεριφορά δεν δείχνει μία υποτίμηση ή διακριτική μεταχείριση των παιδιών. Αντίθετα, είναι προσαρμοσμένη στην πραγματικότητα που βιώνουν ανταποκρινόμενη στις ανάγκες για ασφάλεια μ' ένα τρόπο προσαρμοσμένο στην ηλικία τους.

Το άρθρο 43 εγγυάται ότι το ποινικό δίκαιο δεν θα εφαρμοσθεί στην περίπτωση, όπου η προσφυγή στη βία καταδεικνύει μία πραγματική προσπάθεια να δείξει ο ενήλικος κάτι το θετικό στο παιδί. Σε διαφορετική περίπτωση η παρέμβαση του ποινικού δικαίου μέσα στην οικογένεια και στο σχολείο κάτω από αυτές τις συνθήκες θα προξενούσε περισσότερο κακό απ' ότι καλό. Η διάταξη αυτή δεν δημιουργεί διακρίσεις εις βάρος των παιδιών αλλά ανταποκρίνεται στην ανάγκη και στην πραγματικότητα.

3. Παρατηρήσεις

Για μια ακόμη φορά έτυχε, στον Καναδά να πάρει θέση, μέσω του Ανωτάτου Δικαστηρίου του, στο κατ' εξοχήν αμφιλεγόμενο θέμα του σωφρονισμού ανηλίκων. Αυτό είχε συμβεί και στο παρελθόν με άλλα φλέγοντα ζητήματα όπως τη συναίνεση στην περίπτωση του βιασμού² ή την ευθανασία³.

Ο Καναδάς, μία χώρα πραγματικά δημοκρατική, σέβεται (ίσως σε υπερβολικό βαθμό μερικές φορές) τις απόψεις και τα δικαιώματα των μειονοτήτων και όχι μόνο των εθνικών αλλά και των κοινωνικών όπως των παιδιών των ψυχικά ασθενών των ομοφυλοφίλων⁴ ή των ενδεών⁵ όπως έχει αποδείξει στην πράξη με σημαντικές αποφάσεις του Ανωτάτου Δικαστηρίου⁶

Όσον αφορά το συγκεκριμένο θέμα του σωφρονισμού ανηλίκων, ήδη από το 1984, η πολύ σημαντική για το έργο που έχει προσφέρει, επιτροπή Μεταρρύθμισης του Δικαίου του Καναδά, σ' ένα από τα τελευταία δημοσιεύματά της⁷ είχε προσεγγίσει με παραπλήσιο προς την παρούσα υπόθεση, τρόπο, το θέμα του σωφρονισμού των ανηλίκων. Και τότε μία σημαντική μειοψηφία μελών της επιτροπής επιθυμούσαν την ποινικοποίηση αυτής της συμπεριφοράς αποκλείοντας την αναγνώριση του μέσου υπεράσπισης που προβλέπει το άρθρο 43 Καν. Ποιν. Κώδ., της χρήσης δηλαδή από τους γονείς μιας έλλογης βίας κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες.

Η πλειοψηφία της Επιτροπής, όμως, προτίμησε μια πιο «ρεαλιστική» θέση στηριζόμενη τόσο στην ποικιλία των περιστάσεων της καθημερινής σύγχρονης ζωής (άγχος, υπερένταση, έλλειψη (!?!) χρόνου για διάλογο)⁸ όσο και στην διαφορετική ιδιοσυστασία του κάθε

ατόμου (χρήστη και αποδέκτη της βίας). Υπάρχουν πράγματα άνθρωποι (γονείς ή δάσκαλοι) που αδυνατούν να χρησιμοποιήσουν οποιαδήποτε μορφή βίας στις σχέσεις τους με τα παιδιά εκτός, βέβαια, από τις περιπτώσεις κατάστασης ανάγκης. Κατά τον ίδιο τρόπο υπάρχουν πιθανόν αποδέκτες της βίας (παιδιά) που δείχνουν ένα μεγαλύτερο βαθμό ανοχής απ' ό,τι άλλοι στη χρήση αυτής της «έλλογης» βίας. Έχω, επανειλημμένα, ακούσει άτομα να αναφέρουν: «Έ' ένα χαστουκάκι δεν κάνει κακό μερικές φορές» ή «Όλοι μας είχαμε αυτή την εμπειρία. Προς την ίδια κατεύθυνση, μπορεί κάποιος να ισχυρισθεί ότι η πρακτική αυτή είναι αποδεκτή στην καθημερινή μας ζωή μέσω της μη ρητά εκπεφρασμένης συναίνεσης που υφίσταται. Πράγματι, στις καθημερινές επαφές πλήθους ή σε κλειστούς χώρους (δημόσιο μέσο μεταφοράς, ασανσέρ) με αποκορύφωμα τη συμμετοχή σε διαδηλώσεις, το άτομο συναινεί στο ότι μπορεί να σπρωχθεί ή και να ποδοπατηθεί. Το ίδιο συμβαίνει και μ' αυτούς που συμμετέχουν σε επικίνδυνες δραστηριότητες όπως αθλήματα όπου η χρήση βίας είναι κοινωνικά αποδεκτή (αθλήματα επαφής) ή ακόμη και αποδεκτά από τους κανονισμούς (μποξ, πάλη).⁹ Στις περιπτώσεις αυτές η κοινωνική χρησιμότητα της συμπεριφοράς καθίσταται ένα σημαντικό κριτήριο για να αποτιμηθεί η νομιμότητα της συγκεκριμένης δραστηριότητας.

Σε ένα άλλο επίπεδο, η χρήση βίας από τους αστυνομικούς που διενεργούν μία σύλληψη ή σωματικές έρευνες, από κάποιον που βρίσκεται σε άμυνα, από τους γιατρούς που εξετάζουν ή χειρουργούν είναι κοινωνικά αποδεκτή (ανεκτή) ή ακόμη, και επιβεβλημένη.

Είναι γεγονός ότι ο προσδιορισμός του «έλλογου» χαρακτήρα της βίας είναι ένα από τα δυσκολότερα προβλήματα του ποινικού δικαίου και τούτο διότι ο νομοθέτης δεν παρέχει διευκρινήσεις.

Στην προκειμένη περίπτωση, η δικαστής McLachlin, θεωρεί αναγκαία μία τέτοια ρύθμιση δεδομένου ότι η ποινική νομοθεσία πρέπει να έχει κάποια ελαστικότητα ώστε να μην είναι υποχρεωμένος ο νομοθέτης να προβαίνει συνεχώς σε αναπροσαρμογές (readjustments) για κάθε ατομική περίπτωση. Οι δυσκολίες προσδιορισμού είναι ιδιαίτερα έντονη σε δύο περιπτώσεις. Στην αποτίμηση της συναίνεσης στην περίπτωση σεξουαλικής επαφής (λογική πεποίθηση του άνδρα ότι η κοπέλα συναινεί)¹⁰ και στην περίπτωση του σωφρονισμού ανηλίκων. Στην τελευταία αυτή περίπτωση, οι δικαστές της πλειοψηφίας δέχονται το μέσο αυτό σε εξαιρετικές περιστάσεις και σε αυστηρά προκαθορισμένα πλαίσια καθιστώντας με τον τρόπο αυτό εξαιρετικά δύσκολη αν όχι αδύνατη την αποδοχή του στην πράξη:

α) Δεν πρέπει να πρόκειται για παιδί κάτω των δύο ετών, το οποίο σύμφωνα με τους ειδικούς δεν μπορεί να αντιληφθεί τη σημασία του σωφρονισμού.

β) Δεν πρέπει να πρόκειται για έφηβο ο οποίος μπορεί να τραυματισθεί ψυχολογικά σε βαθμό απαράδεκτο.

γ) Ο σωφρονισμός δεν πρέπει να γίνεται με τη χρήση αντικειμένων όπως χάρακας ή ζώνη.

δ) Δεν πρέπει να γίνεται σε ευαίσθητα σημεία του σώματος όπως το κεφάλι.

ε) Δεν πρέπει να γίνεται σε κατάσταση εκνευρισμού και ως έκφραση αντιποίνων.

στ) Δεν πρέπει να γίνεται από άλλους εκτός από τους γονείς αν και η δικαστής McLachlin κάνει αποδεκτή την εξαίρεση για τον καθηγητή ο οποίος θέλει να επιβάλει την τάξη και είναι αδύνατο να χρησιμοποιηθούν άλλα μέσα.

Επί πλέον, στις λίγες περιπτώσεις όπου οι δικαστές αποδέχονται το μέσο αυτό υπεράσπιση πρέπει να υπάρχει κοινωνική συναίνεση ως προς το αποδεκτό της χρήσης βίας υπό τις συγκεκριμένες συνθήκες και κατάθεση εμπειρογνώμονα (ψυχολόγου ή άλλου ειδικού) ότι δεν θα υπάρξει βλάβη, η οποία, τελικά, θα πρέπει να είναι εντελώς ασήμαντη.

Βασικό στοιχείο για τους δικαστές της πλειοψηφίας είναι ότι η χρήση βίας δεν πρέπει να γίνεται για τιμωρία αλλά για σωφρονισμό. Η διάκριση αυτή, όμως, μεταξύ τιμωρίας και

σωφρονισμό είναι ιδιαίτερα λεπτή και δύσκολη και συχνά οι δύο έννοιες αλληλοεπικαλύπτονται. Ιδιαίτερα, εμείς οι εγκληματολόγοι το γνωρίζουμε πολύ καλά εφ' όσον είναι το κατ' εξοχήν επιχείρημα που χρησιμοποιείται για να νομιμοποιηθεί η λειτουργία της φυλακής ο κρατούμενος δεν τιμωρείται αλλά σωφρονίζεται.

Στην προκειμένη περίπτωση, οι δικαστές επιλέγουν την άποψη: «Σε χτυπώ για να σε σωφρονίσω» και όχι: «Σε χτυπώ για να σε τιμωρήσω». Πρόκειται για πολύ ρευστή διαφορά που εξανεμίζεται στην πράξη. Και όμως υπάρχει μια άλλη δυνατή λύση που αφορά το πρώτο σκέλος της φράσης το ρήμα «σε χτυπώ». Δεν θα έπρεπε, άραγε, σε μια κοινωνία που θέλει να λέγεται πολιτισμένη να υπάρχει η έκφραση «σου εξηγώ για να μάθεις» αντί του «σε χτυπώ»;

Είναι βέβαιο ότι στην περίπτωση αυτή θα ακουθούν επιχειρήματα του τύπου: Μα δεν είναι δυνατό να γίνει αυτό με το ρυθμό και την ένταση της σύγχρονης ζωής. Κατά την άποψή μας είναι για μια ακόμη φορά, θέμα παιδείας και πολιτισμού σε μία δεδομένη κοινωνία. Δεν είναι τυχαίο το ότι η εξέλιξη του ανθρώπου ως κοινωνικού όντος και η όλο και ευρύτερη αποδοχή του σεβασμού των βασικών δικαιωμάτων του ατόμου έχουν φέρει στο προσκήνιο αυτό το θέμα κατάλοιπο μιας κοινωνίας επιβολής της άποψης του ισχυρότερου (γονέα) και απουσίας διαλόγου.

Εξ' άλλου, η συνύπαρξη των όρων «έλλογη» και «βία» φαίνεται αντιφατική και παράλογη. Είναι δυνατό να υπάρξει λογική βία; Για το λόγο αυτό θα έπρεπε ο νομοθέτης να χρησιμοποιεί πιο ήπιους όρους όπως αναγκαία (αστυνομικοί, γιατροί) ή κοινωνικά αποδεκτή (σπορ, σεξουαλικές επαφές, καθημερινές επαφές) βία στη θέση της «έλλογης» βίας.

Σε τελική ανάλυση τα κριτήρια που προτείνει η δικαστής McLachlin είναι αδύνατο να εφαρμοσθούν στην πράξη και φαίνονται εντελώς εξωπραγματικά. Είναι ποτέ δυνατό, ο εκνευρισμένος γονέας ή δάσκαλος να βγάλει τον πίνακα των προϋποθέσεων που πρέπει να πληρούνται για να μη ξεπεράσει τα όρια του νόμου κάνοντας ένα Χ σε κάθε προϋπόθεση που υφίσταται;

Η απόφαση αυτή πρέπει να εκληφθεί ως ένα καθησυχαστικό μήνυμα προς τους γονείς ότι δεν πρόκειται να τους παρενοχλήσουν με την παραμικρή χρήση βίας προς τα παιδιά τους. Το δικαίωμά τους να τα «σωφρονίζουν» με τη βία μέσα σε λογικά πλαίσια δεν θίγεται. Φαίνεται λοιπόν ότι στη σχέση γονέα-παιδιού η ζυγαριά κλίνει ελαφρά προς την πλευρά του γονέα και πιθανόν αυτή η στάση να αποτελεί μία αντίδραση προς την ανεξέλεγκτη, συχνά, εξέλιξη των νέων παιδιών που έχουν χάσει εντελώς την έννοια κάθε ορίου, θεωρώντας ότι δικαιούνται αλλά και ότι γνωρίζουν τα πάντα.

Τέλος, από κοινωνιολογική σκοπιά, ενδιαφέρον παρουσιάζει η διαπίστωση ότι από τους 3 δικαστές της μειοψηφίας που θα θεωρούσαν το άρθρο 43 αντισυνταγματικό οι δύο είναι γυναίκες με προέλευση την επαρχία του Κεμπέκ μια κοινωνία παιδοκεντρική που επιμένει στην εφαρμογή του προνοιακού προτύπου στο χειρισμό των προβλημάτων των νέων σε αντίθεση προς τον αγγλόφωνο Καναδό (από τον οποίο προέρχεται η επικεφαλής δικαστής McLachlin) ο οποίος συντάσσεται σταδιακά με τις ΗΠΑ που έχουν υιοθετήσει εδώ και αρκετά χρόνια μια αυστηρότητα αντιμετώπισης απέναντι στους νέους.

1. *A.v.U.K.*, 25/9/1998, Rec. Des arrêts et décisions 1998 II 2692 σελ. 2699-2700.

2. Βλ. ενδεικτικά τις αποφάσεις του Ανωτάτου Δικαστηρίου του Καναδά στο: *A. Μαγγανά*, «Η αληθοφάνεια της πεποίθησης...» (1998) ΠοινΔικ 962. Βλ. επίσης *Parrarjohn v. R.* [1980] 2 S.C.R 120 και *A. Μαγγανά*, «Η πλάνη ως προς τη συναίνεση του θύματος...» στα θέματα εγκληματολογικά και ποινικού δικαίου, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη 1999 καθώς και *A.*

Manganas «Le Consentement en matiere d' aggression sexuelle...» (1985) 29 Cahiers de Droit) 535.

3. *Rodriguez v. S.G.* [1993] SCR 513.

4. Στην υπόθεση *Little Sisters Book... v. Canada* επρόκειτο για την εισαγωγή πορνογραφικού υλικού για την ομοφυλοφιλική κοινότητα.

5. Στην περίπτωση *R.v. Wu* [2003] SCR 7 ο κατηγορούμενος δεν είχε τη δυνατότητα να πληρώσει το πρόστιμο σε μία υπόθεση λαθρεμπορίας τσιγάρων.

6. Το Ανώτατο Δικαστήριο, *supra* υποσ. 4, δικαίωσε την ομοφυλοφιλική κοινότητα που ζητούσε να μην περνά από εξονυχιστικούς ελέγχους στα σύνορα το πορνογραφικό υλικό που προορίζονταν για την κοινότητά τους.

7. CRD, *Les voies de fait* Document de travail 38, Ottawa 1984.

8. Από την άλλη πλευρά η επιστήμη ασχολείται όλο και περισσότερο με τον ελεύθερο χρόνο: Στρ. Γεωργούλα Ελεύθερος χρόνος: Ο τελευταίος μύθος, Αθήνα, Εκκρεμές 2003.

9. Βλ. *G. Letournean* και *A. Manganas*, «Le Legalite» des sports violents... « (1977) 55 Canadian Ba. Review, 250. Γενικά για τη συναίνεση βλ. *G. Côte Harper, A. Manganas, J. Turgeon*, *Droit penal Canadien*, 3η έκδ. Montréal, Yvon Blais 1989, σελ. 609.

10. Βλ. *supra*, υποσ. 6.